

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КУЗЬМЕНКО ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

УДК 343.985.7

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Спеціальність **12.00.09** – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Сергєєва Діана Борисівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри правосуддя

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Журавель Володимир Андрійович,
Національна академія правових наук України,
головний вчений секретар

доктор юридичних наук, професор
Гора Ірина Віталіївна,
Академія адвокатури України,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики

Захист відбудеться «29» березня 2017 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.05 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 253.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал. № 12.

Автореферат розісланий «27» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Сиза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зважаючи на чинники соціально-економічного, політичного та іншого характеру, кількість вчинених в Україні протягом останніх років масових заворушень суттєво зросла, а саме від 4 облікованих злочинів у 2013 році, до 114 – у 2014 році. На кінець 2014 року рішення не було прийнято у 91 кримінальному провадженні щодо масових заворушень. У 2015 році в Україні обліковано 22 кримінальних правопорушення щодо вказаної категорії злочинів, з яких повідомлено особам про підозру лише у 14; у 2016 році обліковано 8 масових заворушень, з яких про підозру особам повідомлено лише у 1 кримінальному провадженні. Встановлено, що під час вчинення масових заворушень упродовж 2014– 2015 рр. використовувалися вогнепальна зброя (у 92 % випадків), вибухові пристрої, у тому числі саморобні (у 62 % випадків), запальні суміші (у 36 %) та інші небезпечні для здоров'я та життя людей знаряддя й засоби, що значно підвищило суспільну небезпечність вказаних злочинів.

Результати аналізу матеріалів кримінальних проваджень та опитувань практичних працівників доводять, що слідчі, оперативні співробітники та прокурори стикалися з певними труднощами під час провадження досудового слідства у кримінальних провадженнях про масові заворушення, які були обумовлені їх недостатніми знаннями механізму вчинення злочинів цього виду, особливостями підготовки цих злочинів та приховання слідів злочинної діяльності, тактичними та організаційними особливостями провадження першочергових процесуальних дій, особливостями використання спеціальних знань, що, своєю чергою, негативно впливало на ефективність досудового розслідування масових заворушень.

Ураховуючи підвищену суспільну небезпечність масових заворушень і, зокрема тих, що вчиняються з використанням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв, а також значний суспільний резонанс, який вони викликають, переважна більшість опитаних практичних працівників правоохоронних органів (96 % респондентів) висловлюється за необхідність розробки науково-обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, які б відповідали вимогам сучасності, зокрема б враховували нові механізми, способи та засоби вчинення масових заворушень, чинні положення нового кримінального процесуального законодавства України, а також ґрунтувалися б на сучасних криміналістичних засадах розслідування кримінальних правопорушень, що сприяло б підвищенню ефективності досудового розслідування, у тому числі й його початкового етапу, що актуалізує тему дослідження.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних фахівців з криміналістики, кримінального права, кримінального процесу, кримінології, юридичної психології та інших галузей, зокрема: В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, М. Л. Грібова, М. В. Даньшина, А. Я. Дубинського, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесника,

О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалової, В. П. Корж, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, І. М. Лузгіна, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, В. М. Стратонова, В. Г. Танасевича, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, О. О. Хмирова, П. В. Цимбала, М. С. Цуцкірідзе, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила, М. П. Яблокова та ін.

Методика розслідування масових заворушень в Україні на дисертаційному рівні досліджувалася П. В. Шалдирваном (2005 р.), проте лише окремі елементи наукової новизни цієї дисертації залишаються наразі актуальними. Комплексного наукового дослідження проблем розслідування масових заворушень, зокрема на початковому етапі, на монографічному рівні після прийняття нового КПК України у 2012 р. проведено не було.

Отже, вибір теми дисертації обумовлений практичною значущістю досліджуваної проблеми, недостатнім рівнем її наукової розробленості з урахуванням змін у правовому регулюванні досудового розслідування, зміною та подальшим удосконаленням способів і засобів масових заворушень, що вчиняються останніми роками на території України, а також потребою впровадження відповідних наукових результатів у практичну діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та судових органів України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію положень Указів Президента України «Про концепцію реформування кримінальної юстиції України» від 08 квітня 2008 р. № 311/2008, «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20 травня 2015 р. № 276/2015 та виконане відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр. від 24 вересня 2010 р. № 14-10), Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на періоди 2010–2014 рр. (наказ МВС України від 29 липня 2010 р. № 347) та 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), плану заходів Міністерства внутрішніх справ України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 08 серпня 2012 р.); планів науково-дослідних робіт та дослідно-конструкторських робіт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка на 2013–2016 рр. Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка 28 вересня 2012 р. (протокол № 3).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є формування теоретичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення початкового етапу розслідування масових заворушень. Для досягнення поставленої мети були поставлені такі задачі:

- сформулювати поняття криміналістичної характеристики масових заворушень;
- визначити зміст структурних елементів характеристики масових заворушень;
- виокремити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень;
- встановити тактико-організаційні особливості першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що проводяться на початковому етапі розслідування масових заворушень;
- надати визначення понять тактичного завдання і тактичної операції, розкрити їх сутнісні ознаки та взаємозв'язок;
- визначити типові тактичні завдання початкового етапу розслідування масових заворушень;
- розробити типовий комплекс тактичних операцій початкового етапу розслідування масових заворушень;
- сформулювати пропозиції щодо підвищення ефективності взаємодії слідчого та прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням масових заворушень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням масових заворушень, а також із діяльністю правоохоронних органів на початковому етапі їх розслідування.

Предмет дослідження – початковий етап розслідування масових заворушень.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя роботи становлять положення загальної теорії криміналістики. Відповідно до мети й задач дослідження, його об'єкта та предмета в процесі роботи використано: *діалектичний метод пізнання* – під час аналізу закономірностей способу вчинення масових заворушень, інших обставин, що становлять їх криміналістичну характеристику (розділ 1); *формально-логічні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, класифікація, порівняння, узагальнення, моделювання і т. ін.) – під час визначення поняття та сутності криміналістичних категорій, досліджуваних у дисертації; під час дослідження концепцій, точок зору авторів із окремих питань, що входять до предмета дослідження; *системно-структурний метод* надав змогу визначити структуру криміналістичної характеристики досліджуваного виду злочинів, змісту окремих її елементів (розділ 1); *функціональний метод* використано з метою виявлення типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів вказаного виду (підрозділ 2.1), визначення особливостей провадження слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, використання спеціальних знань на початковому етапі розслідування масових заворушень (підрозділ 2.2) тощо; *статистичні й соціологічні методи* використано для збору інформації шляхом опитування та анкетування слідчих, оперативних працівників СБ і МВС України, прокурорів – процесуальних керівників та слідчих суддів, а також узагальнення отриманих результатів і результатів вивчення кримінальних проваджень щодо злочинів вказаного виду.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики (звіти та узагальнення Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України) за 2012–2016 роки, узагальнення 75 кримінальних проваджень про масові заворушення, 80 ухвал слідчих суддів, винесених у цій категорії проваджень, дані анкетування та опитування працівників органів досудового розслідування та оперативних працівників СБ та МВС України (230 осіб), прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво (60 осіб), слідчих суддів (25 осіб) у всіх областях України, окрім частини Донецької й Луганської областей та АР Крим.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому проведено дослідження початкового етапу розслідування масових заворушень, розроблено його теоретичні засади та надано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності практичної діяльності органів досудового розслідування. У межах проведеного дослідження отримано результати, що містять відповідні ознаки наукової новизни, а саме:

вперше:

– визначено типові тактичні завдання початкового етапу розслідування масових заворушень, якими є: затримання активних учасників масових заворушень на місці вчинення злочину; встановлення організаторів масових заворушень; встановлення активних учасників масових заворушень, які не були затримані на місці вчинення злочину; встановлення обставин підготовки масових заворушень; встановлення способу вчинення масових заворушень; нейтралізація організованої протидії з боку підозрюваних та інших осіб та ін.;

– розроблено типовий комплекс тактичних операцій початкового етапу розслідування масових заворушень, а саме: «Встановлення активних учасників масових заворушень», «Затримання активних учасників масових заворушень»; «Встановлення організаторів масових заворушень»; «Встановлення обставин підготовки масових заворушень»; «Встановлення способу вчинення масових заворушень»; «Встановлення потерпілих»; «Встановлення очевидців масових заворушень»; «Нейтралізація організованої протидії»;

– здійснено групофікацію слідів вчинення масових заворушень залежно від етапів вчинення злочину;

удосконалено:

– поняття криміналістичної характеристики масових заворушень, якою є заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень система зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки цього виду злочину, що має на меті забезпечення оптимізації процесу його розслідування та профілактики;

– зміст елементів криміналістичної характеристики масових заворушень;

– теоретичні положення щодо видів криміналістичних ситуацій, серед яких залежно від виду діяльності (слідчої, експертної, судової діяльності учасників кримінального судочинства) слід виокремлювати слідчі, експертні та судові ситуації. Відповідно до чинної моделі вітчизняного кримінального процесу та його взаємозв'язку із оперативно-розшуковою діяльністю, вважаємо за доцільне розрізняти криміналістичні та оперативно-розшукові ситуації;

– систему типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень;

– систему сутнісних ознак тактичного завдання, на підставі якої сформульовано визначення його поняття як конкретної, обумовленої слідчою ситуацією короткострокової мети у кримінальному провадженні, сутність якої – отримати доказову інформацію про обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також, за необхідності, змінити слідчу ситуацію на сприятливу;

– поняття тактичної операції як спрямованої на виконання конкретного тактичного завдання системи взаємозалежних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також організаційних та інших заходів, що комплексно й планомірно реалізуються під єдиним керівництвом слідчого, який здійснює досудове розслідування;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо підвищення ефективності організації початкового етапу розслідування масових заворушень;

– наукові рекомендації щодо підвищення ефективності проведення слідчих оглядів на початковому етапі розслідування з тим, щоб їх результати могли бути визнані допустимими і належними доказами у кримінальному провадженні;

– наукові рекомендації щодо організації і тактики допитів потерпілих та свідків масових заворушень;

– пропозиції щодо удосконалення процесуального порядку отримання біологічних зразків особи для експертного дослідження, якщо вона добровільно відмовляється їх надати;

– пропозиції щодо удосконалення організації взаємодії слідчого і прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням масових заворушень.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, пропозиції й висновки можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення норм чинного КПК України, інших правових актів, що регламентують діяльність правоохоронних органів (лист Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № М-370/9-149 від 15 листопада 2016 р.);

– *практичній діяльності* – пропозиції й рекомендації, викладені у дисертації, впроваджені в практичну діяльність і використовуються при

проведенні навчально-методичних семінарів і практичних занять у системі службової підготовки, а також на курсах підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування (акт впровадження ГСУ Національної поліції України від 30 серпня 2016 р.), працівників органів прокуратури України (акт впровадження Київської місцевої прокуратури № 10 від 16 листопада 2016 р.);

– *навчальному та науковому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», підготовці підручників, навчальних і довідкових посібників, методичних матеріалів, а також як підґрунтя для подальшої розробки наукових положень щодо криміналістичної характеристики масових заворушень, удосконалення методики розслідування злочинів цього виду (акти впровадження Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 13 січня 2017 р., Національної академії внутрішніх справ від 16 січня 2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях і круглих столах: IV Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Правові реформи в Україні: Реалії сьогодення» (м. Київ, 11 жовтня 2013 р.); VI Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 30 жовтня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова політика в Україні: питання теорії та практики» (м. Київ, 24 жовтня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 07 листопада 2014 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 01 липня 2015 р.); круглому столі «Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням» (м. Київ, 24 червня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України» (м. Одеса, 22–23 квітня 2015 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 13–14 листопада 2015 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 р.)

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 16 наукових публікаціях, п'ять із яких опубліковано у виданнях, включених до переліку вітчизняних наукових фахових видань, дві у наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Index Copernicus International та Scientific Indexing Services (SIS) та у дев'яти тезах доповідей і повідомлень на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях та круглих столах.

Структура дисертації визначається метою, завданнями та предметом дослідження і композиційно складається із вступу, трьох розділів, що містять у собі сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, із яких основний текст – 168 сторінок, список використаних джерел – 20 сторінок (201 найменування) та три додатки (37 с.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми та окреслено ступінь її розробленості; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, впровадження, публікації; означено структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Криміналістична характеристика масових заворушень»**, який складається із трьох підрозділів, розглянуто криміналістичну характеристику цього злочину та охарактеризовано наступні її елементи: обстановку вчинення масових заворушень, спосіб вчинення; типову «слідову картину»; особу злочинця та особу потерпілого від масових заворушень.

У *підрозділі 1.1 «Обстановка та спосіб вчинення масових заворушень»* сформульовано визначення обстановки вчинення злочину як сукупності обставин, що характеризують час, місце та інші умови, що склалися на момент вчинення злочину або передували його вчиненню та вплинули на його спосіб, вибір предмета злочинного посягання, утворення слідів злочину та інші обставини. Зроблено висновок про ототожнення окремими фахівцями обстановки вчинення масових заворушень як сукупності обставин, умов, що склалися на початку вчинення злочину та способів підготовки до їх вчинення.

На підставі аналізу судово-слідчої практики розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про масові заворушення за 2012– 2016 рр. зроблено висновок, що загальними умовами (обставинами) вчинення масових заворушень є негативні соціально-економічна та політична ситуації в країні, активізація діяльності екстремістських, радикально налаштованих організацій та осіб, яка супроводжувалася провокуванням конфліктних ситуацій, закликами до порушення територіальної цілісності України, захопленням адмінбудівель державних і місцевих органів влади тощо, загальна складна криміногенна обстановка в країні.

На сьогодні найбільш поширеним чинником, що провокує масові заворушення в Україні, є проведення масових заходів політичного, соціально-економічного та релігійного характеру (мітинги, походи, демонстрації тощо). Іншим, менш поширеним на сьогодні чинником, що провокує масові заворушення в Україні, є спортивні та культурно-масові заходи, а саме футбольні матчі, що проводяться на території України,

відзначення державних, релігійних та спортивно-масових заходів, серед яких: святкування комуністичних та інших свят (1-го травня, Дня Незалежності України тощо), паломництво євреїв-хасидів до м. Умані, відзначення річниць певних подій, у тому числі й резонансних (річниця масових заворушень й масової загибелі людей 2 травня 2014 р. в м. Одесі; «річниця Майдану» тощо). В окремих випадках провокуючим масові заворушення чинником є досудове розслідування або судовий розгляд резонансних на певній території або для певної групи населення кримінальних проваджень.

Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики розглядається нами у широкому розумінні, у зв'язку з чим до його змісту, на наш погляд, слід включити знаряддя та засоби, способи підготовки до вчинення масових заворушень і приховання слідів причетності до їх вчинення й організації, механізм злочину та інші дані. На підставі результатів аналізу норм чинного кримінального законодавства України, наукових джерел, а також вивчених матеріалів судово-слідчої практики розслідування та судового розгляду масових заворушень встановлено типові способи організації масових заворушень, їх безпосереднього вчинення та приховання, що є формою протидії їх розслідуванню.

У підрозділі 1.2 «Типова «слідова картина» масових заворушень» зазначено, що типова «слідова картина» цього виду злочинів є різноманітною і включає в себе всю сукупність можливих матеріальних та ідеальних слідів, оскільки в механізмі події беруть участь люди й речі, що взаємодіють і утворюють ідеальні сліди пам'яті та матеріальні сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини тощо.

Доцільним є угруповання слідів вчинення масових заворушень залежно від їх видів та етапу вчинення злочину, на якому вони виникають. Такий поділ сприяє розумінню того, які саме сліди злочину свідчать про реалізацію злочинцями свого наміру, чим саме характеризується особа злочинця – організатор або активний учасник масових заворушень, і встановленню іншої інформації. Особливу увагу приділено типовим слідам, що свідчать про організований характер масових заворушень.

У підрозділі 1.3 «Особа злочинця та особа потерпілого як елементи криміналістичної характеристики масових заворушень» зазначено, що масові заворушення вчиняються виключно натовпом, який визначається як сукупність багаточисельної кількості людей, які поєднані як однією, так і різними цілями і які, в тому числі за різних обставин, опинилися у відповідному місці. Таке зібрання може бути як цілеспрямованим, так і стихійним, яке може розростатися під впливом різних чинників як організованого, так і стихійного характеру. Для натовпу, як правило, є характерним зростання негативних емоцій, що викликаються певними діями організаторів та активних учасників масових заворушень, які призводять до незаконних дій, передбачених ст. 294 КК України.

Вивчено характеристики осіб, обвинувачених у масових заворушеннях, що вчинялися в останні роки в Україні (2012– 2016 рр.), на предмет наявності

судимостей, перебування на обліках у лікарів нарколога та психіатра, визначено мотиви їх участі у масових заворушеннях і визнання своєї вини на досудовій або судових стадіях кримінального процесу.

Розроблено класифікацію потерпілих від масових заворушень, яка є науково обґрунтованою та такою, що відповідає сучасній правоохоронній і судовій практиці (з цим погодилися 96 % респондентів).

У другому розділі «Організаційно-тактичні засади початкового етапу розслідування масових заворушень», який складається з двох підрозділів, висвітлено типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування досліджуваних злочинів, проаналізовано особливості організації початкового етапу розслідування масових заворушень. Розглянуто проблемні аспекти провадження окремих слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування масових заворушень, надано науково обґрунтовані рекомендації щодо їх вирішення.

У підрозділі 2.1 «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень» на підставі результатів аналізу наукової літератури та емпіричних джерел зроблено висновок про доцільність виокремлення оперативно-розшукових та криміналістичних ситуацій, а в числі останніх, залежно від виду діяльності (слідчої, експертної, судової діяльності учасників кримінального провадження), слід виокремлювати слідчі, експертні та судові ситуації.

Розроблено класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень за наступними підставами: 1) за характером і завершеністю масових заворушень; 2) за масштабністю події; 3) за небезпечністю знарядь і засобів, що використовуються в ході масових заворушень.

Підрозділ 2.2 «Організаційно-тактичні засади провадження окремих процесуальних дій на початковому етапі розслідування масових заворушень» складається із трьох пунктів, у яких досліджено специфіку провадження тих процесуальних дій, що є типовими для початкового етапу розслідування масових заворушень, але практична реалізація яких містить низку проблемних питань. Надано пропозиції щодо організаційно-тактичного забезпечення їх провадження.

У пункті 2.2.1 «Організаційно-тактичні засади провадження слідчих оглядів на початковому етапі розслідування масових заворушень» визначено чинники, що значно ускладнюють процес огляду місця події на початковому етапі розслідування масових заворушень. Такими є: небезпека для життя і здоров'я учасників огляду в ситуаціях, коли масові заворушення ще тривають; багатопредметність речової обстановки, яка активно змінюється; велика площа місця огляду та ін.

Результати вивчення матеріалів практики розслідування масових заворушень свідчать, що характерними недоліками оглядів місць події є: поверхневість проведення огляду; неналежна фіксація ходу проведення огляду та його результатів; втрата, невилучення з місця події матеріальних

об'єктів і мікрооб'єктів; привнесення сторонніх слідів; неналежне оформлення результатів огляду. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності провадження слідчих оглядів.

У пункті 2.2.2 «Організаційно-тактичні засади провадження допиту потерпілих та свідків на початковому етапі розслідування масових заворушень» встановлено, що важливим для визначення предмета допиту потерпілого й виокремлення кола ефективних тактичних прийомів допиту є поділ потерпілих на осіб: 1) кому безпосередньо завдано шкоду (як правило, фізичну, моральну і майнову) та 2) хто є близьким родичом чи членом сім'ї особи, смерть якої настала внаслідок фізичної шкоди, завданої йому масовими заворушеннями, або особи, яка перебуває у стані, який унеможливорює подання нею заяви про визнання потерпілою; 3) проти кого було спрямовано злочинні дії учасників масових заворушень (представники конфронтуючої організації, політичної партії, релігійної конфесії, етнічної групи населення; вболівальники іншої футбольної команди тощо); 4) що випадково потрапили у натовп, шкода яким завдана внаслідок масштабності масових заворушень; 5) особи, які через професійні та інші обов'язки брали участь у припиненні масових заворушень; 6) особи, яким унаслідок злочину завдано матеріальну шкоду, проте, які не є очевидцями масових заворушень.

Під час допиту потерпілих із числа осіб, проти яких було спрямовано злочинні дії в ході вчинення масових заворушень, осіб, які випадково потрапили у поле дії натовпу, внаслідок чого отримали фізичну, моральну та матеріальну шкоду тощо, особлива увага звертається на з'ясування особливостей сприйняття цими особами різних об'єктів навколишньої дійсності. Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень про масові заворушення демонструють, що найбільш ефективними допитами на початковому етапі розслідування з точки зору їх інформативності, тобто повноти, належності й достовірності отриманих у результаті показань, були допити потерпілих і свідків із числа працівників правоохоронних органів та військовослужбовців. На наш погляд, це зумовлено тим, що ці особи внаслідок своєї професійної діяльності мають певні психофізіологічні особливості, такі як стійкість до стресових факторів, гарна орієнтація у часі та на місцевості, вміння логічно викладати свої показання по суті поставлених запитань та інші, що певним чином сприяють отриманню достовірної інформації про подію злочину слідчим.

Системний аналіз матеріалів практики свідчить, що значна частина активних учасників масових заворушень обирають тактику захисту від обвинувачення, заявляючи, що вони є потерпілими або свідками (залежно від наявності у них тілесних ушкоджень), оскільки випадково знаходилися у місці вчинення масових заворушень, де й отримали відповідну фізичну шкоду (такі заяви або показання містилися у близько 25 % вивчених матеріалів кримінальних проваджень).

У пункті 2.2.3 «Організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань на початковому етапі розслідування масових

заворушень» зроблено висновок, що залучення спеціалістів до провадження оглядів місця вчинення масових заворушень відбувалося у 100 % випадків. Щодо судових експертиз у провадженнях про масові заворушення, то судово-слідча практика свідчить, що найчастіше виникала необхідність у провадженні судово-медичної, судово-психологічної, біологічної, пожежно-технічної, хімічної, балістичної, інженерно-будівельної, судово-економічної, трасологічної, товарознавчої та інших видів експертиз. Встановлено випадки ігнорування слідчими використання можливостей судових експертиз у кримінальних провадженнях про масові заворушення, що, на наш погляд, негативно позначалося на виконанні завдань кримінального провадження, зокрема призводило до порушень права потерпілих осіб на відшкодування завданої злочином шкоди.

Надано пропозиції щодо удосконалення чинного процесуального порядку відбирання біологічних зразків у особи у разі її відмови добровільно їх надати.

У третьому розділі «Тактичні операції початкового етапу розслідування масових заворушень», який складається з двох підрозділів, визначено поняття та розкрито сутність тактичних операцій, запропоновано види і зміст тактичних операцій, що можуть проводитися на початковому етапі розслідування масових заворушень.

У підрозділі 3.1 «Поняття й сутність тактичних операцій та тактичних завдань початкового етапу розслідування масових заворушень» досліджено сутність і види тактичних завдань, їх зв'язок із обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також із тактичними операціями. Виокремлено сутнісні ознаки тактичного завдання, запропоновано його авторське визначення.

На підставі аналізу теоретичних положень криміналістичної науки, системного аналізу вивчених матеріалів кримінальних проваджень про масові заворушення, а також, враховуючи власний досвід дисертанта у якості прокурора, що здійснював процесуальне керівництво досудовими розслідуваннями кримінальних правопорушень, у тому числі масових заворушень, виокремлено типові тактичні завдання початкового етапу розслідування цих злочинів.

Надано авторське визначення поняття тактичної операції. Доведено тотожність понять «тактична операція» і «тактичний комплекс».

У підрозділі 3.2 «Види та зміст тактичних операцій початкового етапу розслідування масових заворушень» на підставі результатів аналізу матеріалів практики та наукових джерел виокремлено найбільш характерні види тактичних операцій, що можуть бути реалізовані на початковому етапі розслідування масових заворушень, розкрито їх зміст.

Виходячи із трьохчленної структури тактичної операції, а саме її умовного поділу на підготовчий (організацій), робочий (реалізацій) та заключний етапи, надано рекомендації щодо реалізації найбільш важливих елементів підготовчого та робочого етапу вищевказаних тактичних операцій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило вирішити наукове завдання – сформулювати теоретичні засади та практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення початкового етапу розслідування масових заворушень. Обґрунтовано положення, що мають теоретичне та практичне значення, зокрема:

1. Криміналістична характеристика масових заворушень – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень система зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки цього виду злочину, що має на меті забезпечення оптимізації процесу його розслідування та профілактики. Її структурними елементами є обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення (у широкому розумінні), типова «слідова картина», особа злочинця та особа потерпілого.

2. Способами організації масових заворушень є наступні: підшукування людей для участі у масових заворушеннях, оплата їх участі у масових заворушеннях, здійснення заходів із транспортування цих осіб із різних регіонів (областей, районів) держави до місця, де заплановано масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо), розробка планів із підбурювання натовпу, розподіл ролей між окремими активними учасниками масових заворушень, виступи на мітингах, оголошення різноманітних звернень з метою зібрати натовп для вчинення масових заворушень, у тому числі заклики, поширення інформації, що перекручує дії представників влади, підбурювання натовпу, що зібрався для проведення мітингу або інших мирних акцій, до насильства, погромів, підпалів, захоплення будівель або споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади.

Типовим способом організації масових заворушень є поширення серед натовпу неправдивої інформації; вчинення провокаційних дій з метою викликати відповідну поведінку великих груп людей, спонукати їх до вчинення масових заворушень, керівництво натовпом чи окремими його групами та ін.

Активна участь у масових заворушеннях полягає у безпосередньому, значному за обсягом або характером вчиненні дій, в яких виражаються масові заворушення, тобто у вчиненні погромів, підпалів, знищенні майна, захопленні будівель або споруд, насильницькому виселенні громадян, опору представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, виконанні вказівок організаторів і залученні до цього інших осіб.

Особливістю приховання масових заворушень є те, що злочинці, насамперед, не приховуючи події злочину та її наслідків, прагнуть лише до приховання слідів власної участі у масових заворушеннях, а особливо у їх організації. Способами приховання є: попередня підготовка неправдивого

алібі; негайне залишення місця вчинення масових заворушень; використання масок та інших засобів маскування учасників масових заворушень, перевдягання; знищення знарядь, використаних для вчинення злочину; знищення слідів на місці злочину; відмова від дачі показань; невиконання необхідних процесуальних дій; ухилення від явки в органи розслідування; приховування речових та інших джерел доказів; створення сфальсифікованих слідів; повідомлення неправдивих відомостей, заяв; залякування, підкуп та інший вплив на свідків і потерпілих, а також інших учасників масових заворушень; симуляція психічного захворювання тощо.

2а. Типова «слідова картина» цього виду злочинів є досить різноманітною, оскільки в механізмі події беруть участь люди й речі, що взаємодіють і утворюють ідеальні сліди пам'яті та матеріальні сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини тощо. Доцільним є угруповання матеріальних слідів вчинення масових заворушень залежно від їх видів та етапу вчинення злочину, на якому вони виникають.

Носіями ідеальної інформації про досліджуваний злочин є: очевидці підготовки, вчинення та приховання злочину серед пересічних громадян, які перебували на місці вчинення цих дій або поблизу них; потерпілі; працівники правоохоронних органів, що здійснювали заходи із забезпечення правопорядку або припинення масових заворушень.

2б. Вивченням осіб, обвинувачених у масових заворушеннях, що вчинялися останніми роками в Україні (2012– 2016 рр.) встановлено, що вони раніше не судимі (близько 85 %), на обліках у лікарів нарколога та психіатра, як правило, не перебувають. 52 % обвинувачених мають на утриманні дітей, у тому числі й неповнолітніх (32 % обвинувачених). Також, близько 30 % обвинувачених мають на утриманні батьків похилого віку.

Найбільш поширеними мотивами активної участі у масових заворушеннях, що вчинялися у 2012– 2016 рр., були: хуліганські, невдоволення діяльністю правоохоронних та судових органів, а також місцевих і державних органів влади. У більшості досліджених нами кримінальних проваджень (близько 80 %) обвинувачені в судовому засіданні винуватими себе визнали у повному обсязі, у вчиненому щиросердно розкаялися.

2в. Розроблено наступну класифікацію потерпілих від масових заворушень: 1) працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, які були задіяні для охорони правопорядку під час проведення масових заходів до початку масових заворушень, і (або) брали участь у стримуванні натовпу; 2) особи, на яких спрямовано основну агресію натовпу: керівники чи власники установ, підприємств та організацій, представники національних меншин, інших віросповідань у разі виникнення масових заворушень на міжнаціональному, міжетнічному, релігійному ґрунті в місцях їх компактного проживання чи перебування, вболівальники команди суперника тощо; 3) особи, які перебували на території вчинення масових заворушень: працівники, керівники та власники підприємств, організацій, установ,

комерційних структур, які знаходилися на шляху натовпу і були піддані погромам; мешканці будівель, розташованих на шляху натовпу, який вчинює підпали, знищення або пошкодження майна – наприклад, побиття скла у вікнах та ін.; особи, які випадково потрапили до натовпу, не переслідуючи мету участі у масових заворушеннях (пенсіонери, особи похилого віку, жінки, малолітні), а також власники автомобілів, що знаходилися на території, де проходили масові заворушення.

3. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування масових заворушень є такі: – за характером і завершеністю масових заворушень: 1) надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу. Затримано окремих активних учасників масових заворушень, організатори відсутні; 2) дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершено. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, іншу матеріальну шкоду; 3) тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, активних учасників та їх мотиви неповна; 4) активні дії натовпу, зазначені вище, завершено, але є підстави вважати, що можлива ескалація заворушень; – за масштабністю події: 1) масові заворушення вчиняються в умовах великого міста, участь у масових заворушеннях беруть понад тисячі осіб, у тому числі, жителі інших населених пунктів; 2) масові заворушення вчиняються в умовах невеликого міста, участь у масових заворушеннях беруть менше за тисячу осіб, в основному місцеві жителі; – за небезпечністю знарядь і засобів, що використовуються в ході масових заворушень: 1) учасниками масових заворушень використовується вогнепальна зброя, вибухові пристрої або учасники масових заворушень мають при собі вогнепальну зброю, вибухові пристрої, висловлюють погрози їх застосування; 2) у ході масових заворушень учасники використовують інші знаряддя й засоби.

4. Найбільш складними організаційно-тактичними аспектами провадження оглядів місць події у розслідуваннях даної категорії злочинів є: вжиття заходів щодо забезпечення охорони місця події до прибуття слідчо-оперативної групи, недопущення на місце події сторонніх осіб; належне забезпечення слідчо-оперативної групи необхідними транспортними засобами, засобами зв'язку; криміналістичними й іншими технічними засобами, зокрема спеціальною технікою для роботи зі слідами (у широкому розумінні) на місці події; забезпечення присутності під час огляду трупа (трупів) на місці події необхідної кількості у результатах кримінального провадження понятих; необхідність огляду не лише місця безпосереднього вчинення злочинних дій, вказаних у диспозиції ст. 294 КК України, але й шляхів руху учасників масових заворушень, а також місць розсіювання натовпу. У зв'язку з цим важливою є належна фіксація ходу й результатів огляду місця події, зокрема кожного об'єкта, що вилучається в ході його проведення, з тим, щоб у подальшому уможливити відтворення подій, пов'язаних із зупиненням протиправних дій натовпу, надання оцінки щодо

правомірності дій правоохоронних органів (зокрема, застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів тощо). Надано інші криміналістичні рекомендації організаційно-тактичного характеру провадження слідчих оглядів на початковому етапі розслідування масових заворушень.

Ефективними тактичними прийомами допиту потерпілих і свідків масових заворушень є пред'явлення доказів, зокрема, відеоматеріалів подій масових заворушень, допит на місці події та ін. Надано рекомендації щодо організації й тактики допиту потерпілих і свідків з числа очевидців, на яких масовими заворушеннями вчинено негативний психологічний вплив і які перебувають в особливих психологічних станах.

На початковому етапі розслідування масових заворушень експерт залучається для провадження судово-медичної, судово-психологічної, біологічної, пожежно-технічної, хімічної, балістичної, інженерно-будівельної, судово-економічної, трасологічної, товарознавчої та інших видів експертиз.

Чинний процесуальний порядок відбирання біологічних зразків у особи у разі її відмови від добровільного їх надання є таким, що штучно створює перепони для швидкого та ефективного розслідування, оскільки збільшує терміни проведення основного заходу – судової експертизи. Пропонується визначити постанову прокурора, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, достатньою юридичною підставою для отримання біологічних зразків особи в установленому законом порядку.

5. Під тактичним завданням слід розуміти конкретну, обумовлену слідчою ситуацією, короткострокову мету у кримінальному провадженні, сутність якої полягає в отриманні доказової інформації про обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також, за необхідності, змінити слідчу ситуацію на сприятливу.

Сутнісними ознаками тактичної операції є: а) системність взаємозалежних дій; б) планомірність їх реалізації; в) цілеспрямованість на виконання конкретного тактичного завдання; г) змістом є слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, а також організаційні та інші заходи; д) керівна роль слідчого.

Під тактичною операцією слід розуміти спрямовану на виконання конкретного тактичного завдання систему взаємозалежних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також організаційних та інших заходів, що планомірно реалізуються під єдиним керівництвом слідчого, що здійснює досудове розслідування.

Загальною метою реалізації тактичної операції є сприяння виконанню завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України. Безпосередньою метою реалізації тактичної операції є вирішення тактичного завдання.

6. Тактичними завданнями початкового етапу розслідування масових заворушень є: затримання активних учасників масових заворушень на місці вчинення злочину; встановлення організаторів масових заворушень;

встановлення активних учасників масових заворушень, яких не було затримано на місці вчинення злочину; встановлення обставин підготовки масових заворушень; встановлення способу вчинення масових заворушень; нейтралізація організованої протидії з боку підозрюваних та інших осіб та ін.

7. Типовим комплексом тактичних операцій, що можуть бути реалізовані на початковому етапі розслідування масових заворушень, є: «Встановлення активних учасників масових заворушень», «Затримання активних учасників масових заворушень»; «Встановлення організаторів масових заворушень»; «Встановлення обставин підготовки масових заворушень»; «Встановлення способу вчинення масових заворушень»; «Встановлення потерпілих»; «Встановлення очевидців масових заворушень»; «Нейтралізація організованої протидії» та ін.

8. З метою підвищення ефективності взаємодії слідчого та прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням масових заворушень, керівнику органу прокуратури необхідно визначати групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні. Відповідне положення слід закріпити як обов'язкове у Наказі Генеральної прокуратури України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кузьменко О. П. Використання спеціальних знань в ході розслідування масових заворушень: окремі проблемні питання / О. П. Кузьменко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Спец. вип. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 112– 116.

2. Кузьменко О. П. Огляд місця події в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання / О. П. Кузьменко // Наука і правоохорона. – 2014. – № 3 (25). – Ч. 2. – С. 187– 191.

3. Кузьменко О. П. Нагляд прокурора за законністю застосування запобіжних заходів в ході розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Юрист України. – 2014. – № 4. – С. 111– 116.

4. Кузьменко О. П. Використання матеріалів ОРД для застосування запобіжних заходів в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання [Електронний ресурс] / О. П. Кузьменко // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 163– 167. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_28.pdf.

5. Кузьменко О. П. Нагляд прокурора за законністю отримання доказів в ході розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 152– 157.

6. Кузьменко О. П. Доказове значення матеріалів відеозйомки, отриманих в ході розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 4. – С. 160– 170.

7. Кузьменко О. П. Щодо визначення поняття і змісту криміналістичної характеристики масових заворушень / О. П. Кузьменко // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 3. – С. 159– 164.

8. Кузьменко О. П. Проблемні питання організації й планування розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Правові реформи в Україні: Реалії сьогодення : [в 2-х]: матер. IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 11 жовт. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – Ч. 1. – С. 39– 41.

9. Кузьменко О. П. Нагляд прокурора за початком досудового розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції : матер. VI Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 30 жовт. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – Т. 2. – С. 154– 156.

10. Кузьменко О. П. Предмет прокурорського нагляду за чинним кримінальним процесуальним законодавством України / О. П. Кузьменко // Правова політика в Україні: питання теорії та практики : [в 2 т.] : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2014 р.). – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – Т. 2. – С. 189– 190.

11. Кузьменко О. П. Нагляд прокурора за затриманням особи, підозрюваної у вчиненні масових заворушень / О. П. Кузьменко // Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 07 листоп. 2014 р.). – Одеса : ОДУВС, 2014. – С. 51– 52.

12. Кузьменко О. П. Особливості допиту потерпілих від масових заворушень: організаційно-тактичний аспект / О. П. Кузьменко // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доп. –

в, 01 лип. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 223– 226.

13. Кузьменко О. П. Особливості отримання зразків для проведення експертизи у провадженнях про масові заворушення / О. П. Кузьменко // Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням : матер. круглого столу (м. Київ, 24 черв. 2015 р.) / ред. кол. С. С. Чернявський, М. М. Алексійчук, О. В. Хуторянський, І. М. Купранець, В. І. Василичук. – К. : ФОП Кандиба Т. П., 2015. – С. 139– 142.

14. Кузьменко О. П. Проблемні питання взаємодії прокурора - процесуального керівника та оперативного працівника в ході досудового розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22– 23 квіт. 2015 р.). – Одеса : ОДУВС, 2015. – С. 122– 124.

15. Кузьменко О. П. Особливості використання спеціальних знань в ході розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Малиновські читання : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острог, 13–14 листоп.

2015 р.). – Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – С. 187– 188.

16. Кузьменко О. П. Проблеми законності отримання доказів у ході розслідування масових заворушень / О. П. Кузьменко // Малиновські читання: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острог, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. – С. 253– 254.

АНОТАЦІЯ

Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2017.

Дисертація є монографічним дослідженням, в якому на основі положень загальної теорії криміналістики, кримінального права та процесу, кримінології, юридичної психології, узагальнення слідчо-судової практики проведено криміналістичне дослідження особливостей початкового етапу розслідування масових заворушень.

У роботі розглянуто поняття криміналістичної характеристики масових заворушень і зміст її структурних елементів.

На підставі системного аналізу теоретичних положень, матеріалів слідчо-судової практики та власного досвіду дисертанта виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень. Розглянуто особливості організації й тактики провадження слідчих оглядів, допитів потерпілих і свідків, а також особливості використання спеціальних знань у процесуальній та непроцесуальній формі на початковому етапі розслідування масових заворушень. Надано науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності цієї діяльності.

Розроблено комплекс ефективних тактичних операцій, що можуть бути проведені на початковому етапі розслідування масових заворушень з метою вирішення типових тактичних завдань, які виникають на початковому етапі розслідування злочинів цього виду.

Ключові слова: масові заворушення, організація розслідування, початковий етап розслідування, криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації, організація й тактика провадження слідчих (розшукових) дій, тактичне завдання, тактична операція.

АННОТАЦИЯ

Кузьменко А. П. Начальный этап расследования массовых беспорядков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2017.

Диссертация является монографическим исследованием, в котором на основе положений общей теории криминалистики, уголовного права и процесса, криминологии, юридической психологии, а также обобщения материалов судебно-следственной практики и статистических данных МВД Украины сформулированы результаты исследования особенностей начального этапа расследования массовых беспорядков.

В работе рассмотрено понятие и структурные элементы криминалистической характеристики массовых беспорядков, которыми являются обстановка совершения преступления, способ совершения преступления (в широком значении), типичная «следовая картина», личность преступника и потерпевшего.

На основании изучения материалов следственно-судебной практики, а также личного профессионального опыта диссертанта, полученного на должности прокурора – процессуального руководителя досудебными расследованиями, в том числе и массовых беспорядков, выделены типичные следственные ситуации начального этапа расследования массовых беспорядков. Рассмотрены особенности организации начального этапа расследования и возможности повышения эффективности взаимодействия следователя, оперативных сотрудников и прокурора – процессуального руководителя досудебным расследованием массовых беспорядков.

Рассмотрены особенности организации и тактики проведения следственных осмотров, допросов потерпевших и свидетелей, а также особенности использования специальных знаний в процессуальной и непроцессуальной форме. Предоставлены научно обоснованные рекомендации по повышению эффективности этой деятельности.

На основании изучения теоретических положений криминалистики выделены существенные признаки и представлено определение понятия тактической задачи, определены ее виды. Разработана система типичных тактических задач, возникающих на начальном этапе расследования массовых беспорядков. Установлена взаимосвязь между тактическими задачами и тактическими операциями. Доказана тождественность понятий «тактическая операция» и «тактический комплекс».

На основании понимания тактической операции как направленной на выполнение конкретной тактической задачи системы взаимосвязанных следственных (розыскных), негласных следственных (розыскных) и других

процессуальных действий, а также организационных и других мероприятий, которые планомерно реализуются под единым руководством следователя, осуществляющего досудебное расследование, разработан комплекс эффективных тактических операций, которые могут быть проведены на начальном этапе расследования массовых беспорядков с целью решения вышеуказанных тактических задач.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, массовые беспорядки, организация расследования, начальный этап расследования, криминалистическая характеристика, типичные следственные ситуации, организация и тактика проведения следственных (розыскных) действий, тактическая задача, тактическая операция.

SUMMARY

Kuzmenko O. P. Initial phase of the investigation of the riots. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences in specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics, Judicial Expertise; Operational Activities. – Kyiv National Taras Shevchenko University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The dissertation is a monographic research which provides a forensic processing of a personality of juvenile offender, based on the criminology general theory provisions, criminal law and procedure, criminology, legal psychology and a consolidation of investigative and judicial practice conducted characteristics of the initial stage of investigation of the riots.

The work gives the ground the concept of structural elements and criminological characteristics of the riots. On the basis of investigative material litigation practice distinguished investigators typical situations that are put forward and tested for initial investigation of the riots.

Based on a systematic analysis of theoretical positions, materials investigation and judicial practice and personal experience of investigating, the features of tactics and investigative reviews, interviews of victims and witnesses, and especially the use of special knowledge in procedural and non-procedural form of the initial investigation into the riots. The system of standard tactical problems arising from the initial investigation into the riots. Developed a set of effective tactical operations that can be performed at the initial stage of investigation of riots in order to address the aforementioned tactical tasks.

Key words: criminal offence, riots, organization investigation, initial stage of investigation, forensic characteristics, organization and tactics of investigative (detective) actions, tactical, objectives, tactical operation.